

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

การพัฒนาที่ยั่งยืนในบริบทไทย เป็นการพัฒนาที่คำนึงถึงองค์รวมของทุกๆด้านอย่างสมดุล บนพื้นฐานของทรัพยากรธรรมชาติ ภูมิปัญญา และวัฒนธรรม โดยการมีส่วนร่วมของประชาชนทุกกลุ่มด้วยความเอื้ออาทร เคารพซึ่งกันและกัน เพื่อสามารถที่จะพึ่งตนเอง และมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นอย่างเท่าเทียมกัน นิยามดังกล่าวประเทศไทยได้เสนอต่อที่ประชุมสุดยอดของโลก ณ นครโจฮันเนสเบิร์ก ประเทศแอฟริกาใต้ เดือนกันยายน 2545

แม้ว่าการพัฒนาจะนำไปสู่ความก้าวหน้าในด้านต่างๆ ทั้งทางด้านกายภาพ สุขภาพ และคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น จนอาจกล่าวได้ว่า การพัฒนาเป็นพลวัตอันทรงพลังที่จะเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต แต่การพัฒนาในหลายกรณีพบว่าไม่เป็นไปตามที่ได้วางกรอบไว้ ภาครัฐและองค์กรที่มีส่วนเกี่ยวข้องได้มุ่งสู่ผลลัพธ์ที่ต้องการโดยไม่ได้นำคำนึงถึงผลกระทบที่จะตามมา ภายใต้อกรอบการพัฒนาต่างมุ่งให้ถึงเป้าหมายโดยละเลยความสำคัญของบริบทที่อยู่โดยรอบ ปัจจัยสำคัญที่ขับเคลื่อนการพัฒนา คือ การแก้ไขและจัดการปัญหาอย่างเป็นระบบ ไม่ใช่แผนงานหรือกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งที่อยู่ภายใต้กรอบกำหนด แต่เป็นการมองภาพรวมของปัญหาทั้งหมด (Wholistic) อย่างเข้าใจถึงความเชื่อมโยงของสภาพปัญหา และมีการดำเนินการแก้ไขอย่างชัดเจนเป็นขั้นตอน

ชุมชน คือหน่วยทางสังคมที่ใกล้ชิดกับคนส่วนใหญ่ของประเทศไทย ภาครัฐและองค์กรทางสังคมได้ให้ความสำคัญในแง่ของการพัฒนาชุมชน แต่การดำเนินการเป็นไปในทิศทางที่ไม่สอดคล้องกับสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น เช่น การเชิดชูแนวคิดหรือปรัชญาที่สำคัญ ผิดแผกไปจากหลักการที่วางไว้ ไม่ว่าจะเป็นแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ทฤษฎีใหม่ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ โดยเป็นไปในลักษณะของการเชิดชู และนำแนวคิดนั้นไปประกอบนโยบายเพื่อผันแปรไปเป็นงบประมาณ จากการดำเนินการอย่างไม่ได้เข้าใจถึงองค์ประกอบของปัญหา หรือไม่ได้ทำการศึกษาอย่างเป็นระบบ และไม่ตรงต่อความต้องการที่แท้จริงของชุมชน ผลที่เกิดขึ้นตามมาจากการดำเนินการจึงเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นต่อชุมชน ทั้งปัญหามลพิษจากโรงงานอุตสาหกรรม ปัญหาวาฬหนีสินภาคเกษตรกร การบุกรุกพื้นที่ป่าเพื่อใช้ประโยชน์ ปัญหาผู้คนอพยพเข้าสู่ชุมชนในเขตเมือง

ในความเป็นจริงชุมชนของไทย มีศักยภาพ ในการพัฒนาและพึ่งพาตนเอง ได้อย่าง มีเสถียรภาพและเกิดความยั่งยืน ทั้งนี้เพราะชุมชนหมู่บ้าน ที่ไม่มีความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ขั้นสูง เมื่อเทียบกับระบบทุนนิยมและภาครัฐ แต่ที่สามารถดิ้นรนต่อสู้ได้อย่างยาวนาน ในสังคมไทยเพราะมีความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติมาทดแทน ชุมชนชนบทไทยยังคงมี ทรัพยากรธรรมชาติไว้มาก มีการใช้วัฒนธรรมชุมชนเป็นแนวทางในการพัฒนา เป็นการแก้ไข ปัญหาเพื่อตอบสนองความต้องการของชุมชนอย่างแท้จริง ก่อเกิดความเข้มแข็งของชุมชน เป็นพื้นฐานรองรับต่อการกระแสรูปแบบเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจจากภายนอก เป็นพลังเสริมสร้างความมั่นคงและ เอกราชของชาติ ในลักษณะของเศรษฐกิจพึ่งตนเองที่ไม่ถูกพันธนาการจากต่างชาติ แต่มีอิสระและ เสรีภาพทางเศรษฐกิจ สังคม อันเป็นหนทางสู่การพึ่งพาตนเองที่ยั่งยืนอย่างแท้จริง

บ้านดอกแดง อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ เป็นชุมชนพึ่งตนเองที่มีแนวทาง ชัดเจนในการสร้างและพัฒนาจนกลายเป็นชุมชนเข้มแข็ง จากการสังเกตเบื้องต้นพบว่า ชุมชน ดังกล่าวตั้งอยู่ในพื้นที่เชื่อมต่อระหว่างเขตเมืองและชนบท มีการขยายกว้างของความเป็นเมือง เข้าสู่พื้นที่อย่างรวดเร็ว ทว่า ชุมชนกลับสามารถต้านทานกระแสวิถีชีวิตแบบเมือง โดยเลือกที่จะ รักษาพื้นที่และดำรงวิถีชีวิตตนไว้อย่างเหนียวแน่นทั้งทางด้านกิจกรรม ศิลปหัตถกรรม วิถีชีวิต ประการต่อมาพบว่าชุมชน ไม่ได้ใช้เคมีภัณฑ์ในการดำเนินกิจกรรมภาคการเกษตรและยังสามารถ ผลิตปุ๋ยอินทรีย์ใช้เองในพื้นที่ และส่งจำหน่ายปุ๋ยที่ผลิตไปยังชุมชนอื่น รวมถึงการเรียกร้องสิทธิ ชุมชนด้านกายภาพพื้นที่โดยผ่านประชาคมหมู่บ้าน สะท้อนผ่านโครงการที่ประสบผลสำเร็จ คือ “การซื้อที่ดินจัดตั้งเป็นที่สาธารณะประโยชน์เพื่อใช้ในการดำเนินกิจกรรมด้านเกษตรกรรม” โดยชุมชนต้องการให้ที่ดินผืนนี้เป็นแหล่งฝึกอาชีพ ให้ความรู้ รวมถึงเป็นที่ประกอบอาชีพ ของชุมชน คนในชุมชนสามารถเข้ามาใช้ประโยชน์จากการทำกิจกรรมในพื้นที่ดินแปลงนี้ ผลที่เกิดขึ้น คือ ชาวดอกแดงได้ร่วมกันเรียกร้องสิทธิในความต้องการที่แท้จริง จนเกิดการ เปลี่ยนแปลงให้เป็นไปตามความต้องการของชุมชน จากการต่อสู้ในข้อเรียกร้องดังกล่าว ทำให้ ชุมชนได้ที่ดินพื้นที่ 1 แปลง มาเป็นพื้นที่ส่วนกลางของชุมชนเพื่อใช้ร่วมกันตามวัตถุประสงค์ที่ วางไว้ แม้เบื้องต้นจะได้รับการคัดค้านจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นก็ตาม แต่ชาวชุมชน ก็รวมตัวเพื่อเรียกร้องสิทธิของตนผ่านตัวแทนประชาคมหมู่บ้าน แก้ไขแผนพัฒนาตำบล และประสบความสำเร็จในที่สุด

ประเด็นน่าสนใจทางสังคมอีกประการหนึ่ง คือ ศาสนา เนื่องจากชุมชนบ้านดอกแดง ตามประวัติศาสตร์เป็นพื้นที่ตั้งโบสถ์คริสต์จักรแห่งแรกในอำเภอดอยสะเก็ด โดยมีพื้นที่ตั้งอยู่ ในชุมชนดอกแดงซึ่งเป็นชุมชนชาวพุทธ “คริสต์จักรแห่งนี้ได้สร้างสถานนมัสการชั่วคราวแต่ถูก ลอบเผาใน ค.ศ. 1884 ต่อมาในปี ค.ศ. 1887 จึงได้สร้างขึ้นมาใหม่และภายหลังได้มีการสร้าง

สถานนั้สการทดแทนหลังเดิมที่ทรุดโทรมลงอีกสองครั้งคือปี ค.ศ. 1929 และครั้งที่สองในปี ค.ศ. 1989 ซึ่งเป็นสถานนั้สการหลังปัจจุบัน” (ประสิทธิ์ พงศ์อุดม 2536:42) จากประวัติศาสตร์ชุมชนที่ผ่านมาได้เกิดปัญหาความขัดแย้ง อันเนื่องมาจากความไม่เข้าใจในแต่ละวิถีความเชื่อ แต่ในปัจจุบันทั้งสองศาสนากลับมีกระบวนการร่วมมือร่วมใจที่จะพัฒนาชุมชนของตนโดยไม่แบ่งแยก

นอกจากนี้ ชุมชนดังกล่าวได้วางกฎของชุมชนที่ยึดถือและปฏิบัติอย่างเคร่งครัด เช่น กรอบมาตรการกับผู้เกี่ยวข้องกับยาเสพติด การออกกฎหมายห้ามเล่นการพนันในงานมหรสพ การงดเหล้าในงานศพ การใช้หลักอาวุโส หรือผู้นำชุมชนเพื่อไกล่เกลี่ยปัญหา จากการสังเกตของผู้วิจัยเบื้องต้นพบว่าชาวชุมชนดอกแดงให้ความเคารพในกฎ ระเบียบหรือข้อห้ามที่ตั้งไว้และมีความเกรงกลัวในกฎเกณฑ์ของชุมชนไม่ต่างจากกฎหมายหลักของบ้านเมืองและได้มีการพัฒนาจัดตั้งจนกลายเป็น “ศูนย์ยุติธรรมชุมชน” มีการตั้งกรรมการยุติธรรมชุมชนขึ้นมามีลักษณะคล้ายคณะลูกขุน มีหน้าที่ในการป้องกันและไกล่เกลี่ยระงับข้อพิพาท ซึ่งมีกรณีที่ศูนย์ยุติธรรมชุมชนได้ดำเนินการไปแล้ว ผู้วิจัยจึงมีมุมมองว่าควรแก่การศึกษา

จากสภาพความเป็นจริงและปรากฏการณ์จากข้อสังเกตในเบื้องต้นนำมาสู่ประเด็นว่าชุมชนดังกล่าวมีการพัฒนารูปแบบในการปรับตัวให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่และวิถีชีวิตชุมชนอย่างไร อะไรที่ทำให้ชาวชุมชนดอกแดงมีความสามารถในการจัดการปัญหาความเดือดร้อนทั้งด้านกายภาพพื้นที่ เศรษฐกิจ สังคม และการปกครอง โดยได้เปลี่ยนแปลงประยุกต์ใช้หลักการซึ่งเป็นไปอย่างสอดคล้องกับเงื่อนไขของชุมชน อีกทั้งยังใช้ศักยภาพ ดันทุนต่างๆที่มีอยู่ทั้งทางด้านสังคม สิ่งแวดล้อมให้ความสำคัญกับวิถีชีวิตแบบองค์รวม คือมีการเชื่อมโยงระหว่างการปรับแนวคิดของชุมชน ที่สัมพันธ์กับต้นทุนรายได้และคำนึงถึงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรในพื้นที่ ซึ่งส่งผลทำให้คุณภาพชีวิตในด้านต่างๆ ที่ดีขึ้น อันนำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน ผู้วิจัยจึงเลือกศึกษา ปรากฏการณ์ดังกล่าวที่เกิดขึ้นในชุมชนดอกแดง โดยนำผลการศึกษา มาวิเคราะห์ประเด็นปัญหาอุปสรรคและอธิบายปรากฏการณ์ต่างๆ ที่ส่งผลให้เกิดการพัฒนาชุมชน โดยหาข้อสรุป และแนวทางการพัฒนาเพื่อนำมากำหนดเป็นคุณลักษณะของชุมชนเข้มแข็ง

1.2 วัตถุประสงค์การศึกษา

1.2.1 เพื่อศึกษารูปแบบกระบวนการการพัฒนา ด้านกายภาพพื้นที่ เศรษฐกิจ สังคม และการปกครองของชุมชนดอกแดงว่าส่งผลให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนได้อย่างไร

1.2.2 เพื่อนำผลที่ได้จากการศึกษารูปแบบการพัฒนา มาวิเคราะห์และกำหนดเป็นคุณลักษณะของการพัฒนาอย่างยั่งยืน

1.2.3 เพื่อเสนอตัวแบบความคิด โดยเสนอรูปแบบและกระบวนการที่เป็นการเชื่อมโยงการบริหารการพัฒนาชุมชนตามแนวทางรัฐประศาสนศาสตร์

1.3 คำถามการวิจัย

กระบวนการการพัฒนาด้านต่างๆ ของชุมชนดอกแดงมีส่วนทำให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนได้อย่างไร พิจารณาจาก

1.3.1 ด้านกายภาพพื้นที่ ชุมชนดอกแดงมีการปรับตัวและประยุกต์ใช้ทรัพยากร ให้มีความสอดคล้องกับสภาพชุมชน หรือชุมชนมีทำเลที่ตั้งเอื้อต่อการพัฒนาพื้นที่อย่างไร

1.3.2 ด้านเศรษฐกิจ พิจารณา กลุ่มอาชีพที่จัดตั้งในชุมชน ว่าส่งผลทำให้ชาวชุมชนดอกแดงมีความมั่นคงด้านรายได้ อย่างไร

1.3.3 ด้านสังคม การที่พุทธศาสนา และคริสต์ศาสนาในชุมชนดอกแดงเคยมีความไม่เข้าใจในข้อขัดแย้งกันมาก่อน ปัจจุบันสามารถร่วมพัฒนาชุมชน โดยไม่แบ่งแยกนั้น มีรูปแบบหรือแนวทางการสร้างความสามัคคีของชุมชนอย่างไร

1.3.4 ด้านการปกครอง มีส่วนทำให้ชาวชุมชนดอกแดง เกิดความยึดถือและปฏิบัติตามได้อย่างไร

1.4 ประโยชน์ที่จะได้รับจากการศึกษา

1.4.1 ทำให้ทราบถึงรูปแบบกระบวนการ และวิธีการบริหารการพัฒนาชุมชนดอกแดง

1.4.2 ทำให้ทราบถึงลักษณะที่มีส่วนทำให้ชุมชนเข้มแข็งส่งผลต่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนสามารถนำไปเป็นแนวทางการบริหารการพัฒนาชุมชน

1.4.3 ทำให้ทราบถึงตัวแบบการบริหารการพัฒนาทางรัฐประศาสนศาสตร์

1.5 นิยามศัพท์ทั่วไป

1.5.1 ชุมชนยั่งยืน หมายถึง ชุมชนที่มีการพึ่งพาตนเองของคนในชุมชนโดยประยุกต์ใช้สิ่งที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด

1.5.2 คุณลักษณะ หมายถึง ส่วนประกอบหรือองค์ประกอบหรือคุณสมบัติที่เกี่ยวข้องกับสิ่งนั้น

1.6 นิยามศัพท์เชิงปฏิบัติการ

นิยามเชิงปฏิบัติ: การพัฒนาอย่างยั่งยืนหมายถึง กระบวนการการพัฒนาในด้านต่างๆ ที่ปรากฏในชุมชนและส่งผลต่อคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ประกอบด้วย

1.6.1. พัฒนาการด้านกายภาพพื้นที่ ได้แก่ การคงใช้สารเคมี ปุ๋ยเคมีในดินและพืช การใช้สิทธิชุมชนในการเปลี่ยนแปลงโครงการพัฒนาของภาครัฐ ที่เป็นการตอบสนองความต้องการอย่างแท้จริงของชุมชน ไม่ใช่ภาครัฐ รวมถึงการยื่นหยัดที่จะรักษาพื้นที่ทำกินของชุมชนโดยไม่เปลี่ยนไปตามกระแสความเป็นเมืองที่ขยายกว้างเข้ามา (บ้านจัดสรร โรงงานอุตสาหกรรม)

1.6.2 พัฒนาการด้านเศรษฐกิจชุมชน ได้แก่ การจัดตั้งกลุ่มอาชีพในชุมชนโดยสามารถที่จะเลี้ยงตนเองและสมาชิกในกลุ่มได้ เมื่อหมดฤดูเก็บเกี่ยวชุมชนสามารถที่จะประกอบอาชีพได้อย่างต่อเนื่องโดยไม่ต้องอพยพหรือเคลื่อนย้ายตนเองออกนอกชุมชนเพื่อหางานทำ

1.6.3 พัฒนาการทางด้านสังคม ได้แก่ การร่วมพัฒนาของคนในชุมชนโดยไม่มีการแบ่งแยกฐานะ อาชีพ เชื้อชาติ ศาสนา รวมถึงการให้ความเคารพลำดับชั้นอาวุโสของคนในชุมชน

1.6.4 พัฒนาการด้านการปกครอง ได้แก่ การยึดมั่นและปฏิบัติตามกฎระเบียบที่ตั้งไว้ของชุมชน เช่น มาตรการควบคุมยาเสพติด การพนัน การงดเหล้าในงานศพ

1.7 กรอบแนวคิดที่ใช้ในการศึกษา

กรอบแนวคิดที่ใช้ในการศึกษาได้จากตัวแปรที่ศึกษาและจากการเก็บรวบรวมข้อมูล

ตัวแปร: งานวิจัยนี้ได้แบ่งประเภทตัวแปร โดยแบ่งตามอิทธิพลของตัวแปรหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อตัวแปรหนึ่งซึ่งในงานวิจัยทางรัฐประศาสนศาสตร์ การที่มีตัวแปรอิสระหรือตัวแปรต้นเพียงตัวเดียว ที่ส่งผลต่อตัวแปรตามโดยไม่มีตัวแปรอื่นมาเกี่ยวข้องมีจำนวนน้อยมาก ดังนั้นตัวแปรกระบวนการการพัฒนาที่ปรากฏในชุมชนซึ่งกำหนดเป็นตัวแปรอิสระจึงมีตัวแปรอื่นมาเกี่ยวข้อง โดยผู้วิจัยพิจารณาจาก 4 ด้าน ที่เกี่ยวข้องคือ ด้านกายภาพพื้นที่ ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม และด้านการปกครอง ซึ่งปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในแต่ละด้านล้วนเป็นตัวแปรที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็งทำให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนของชุมชนดอกแดง ซึ่งผู้วิจัยได้พิจารณาให้การพัฒนาอย่างยั่งยืนเป็นตัวแปรตาม ปรากฏตัวแปรที่กำหนดดังต่อไปนี้

ตัวแปรอิสระ	ตัวแปรตาม
กระบวนการการพัฒนาชุมชนพิจารณา 4 ด้าน - การพัฒนาด้านกายภาพพื้นที่ - การพัฒนาด้านเศรษฐกิจ - พัฒนาการด้านสังคม - พัฒนาการด้านการปกครอง	ชุมชนเข้มแข็งทำให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน - ข้อตกลงหรือความร่วมมือของคนในชุมชนด้านระบบนิเวศน์กิจกรรม - เป็นชุมชนที่สามารถพึ่งพาตนเองได้ทางเศรษฐกิจ รองรับต่อการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจจากภายนอก - มีเอกลักษณ์และคุณค่าที่เกิดขึ้นมาในชุมชน โดยใช้วัฒนธรรมชุมชนเป็นแนวทาง - มีการจัดการด้านความสงบเรียบร้อยภายในชุมชน โดยมีกฎที่เป็นกรอบควบคุมพฤติกรรมของคนในชุมชน

โดยกรอบตัวแปรดังกล่าว ได้จากการทบทวนทฤษฎีแนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เมื่อพิจารณาจากตัวแปรอิสระจะพบว่าองค์ประกอบที่จะทำให้เกิดลักษณะชุมชนเข้มแข็งขึ้นมานั้น ต้องมีปรากฏการณ์ในหลายมิติจึงจะส่งผลให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน

ลักษณะตัวแปรงานวิจัยนี้มีตัวแปรอิสระที่รวมตัวแปรต่างๆ เข้าด้วยกันจนเกิดเป็นชุมชนเข้มแข็ง จึงมีลักษณะเป็น “ตัวแปรรวม” ผู้วิจัยใช้ตัวแปรนี้โดยหมายความรวมถึง การพัฒนาในด้านต่างๆ ของชุมชนดอกแดง ประกอบด้วย กายภาพพื้นที่ เศรษฐกิจ สังคม และการปกครอง โดยผู้วิจัยสร้างนิยามตัวแปรรวมดังกล่าวเอาไว้เพื่อเป็นการให้ความหมายของตัวแปร และให้เกิดความเข้าใจตัวแปรที่ต้องการศึกษาว่าหมายถึงอะไร มีลักษณะอย่างไรบ้าง ประกอบด้วยตัวแปรย่อยๆ อะไรบ้าง โดยได้นิยามไว้ 2 ระดับ คือ นิยามเชิงทฤษฎี และ นิยามเชิงปฏิบัติ

นิยามเชิงทฤษฎี: ลักษณะชุมชนเข้มแข็งหมายถึง ลักษณะชุมชนที่สามารถพึ่งพาตนเองได้ในทางเศรษฐกิจ สังคม และการปกครองรวมถึงการปรับใช้และรู้คุณค่าระบบนิเวศทางสิ่งแวดล้อมของกายภาพพื้นที่ไม่อ่อนไหวต่อความผันผวนทางเศรษฐกิจจากภายนอก มีวิถีชีวิตที่พอเพียงเกื้อกูลซึ่งกันและกันในทางประเพณี สังคม โดยดำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรมชุมชน

1.8 กรอบการวิจัย

จากการทบทวนวรรณกรรมและได้กล่าวถึงที่มาและความสำคัญของปัญหาแล้ว ผู้วิจัยได้นำรายละเอียดที่เกี่ยวกับตัวแปรที่ต้องการศึกษามาคำหนดกรอบความคิดในการวิจัย เป็นการกำหนดขอบเขตของการวิจัยและเป็นการให้เกิดภาพสรุป โดยเลือกใช้แบบแผนภูมิเพื่อเชื่อมโยงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรที่ต้องการศึกษาเพื่อแสดงลำดับการเกิดก่อนหลังของตัวแปรชุมชนเข้มแข็งที่ส่งผลต่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนของชุมชนคอกแดง

กรอบการวิจัย

